

DEDIČTVO ADAMA SMITHA PRE SÚČASNOSŤ

„...od vydania *Bohatstva národov* sa ekonómovia venujú prevažne zaplňovaniu medzier“
v *Smithovom systéme, opravovaním chýb a spresňovaním jeho analýzy*“

(Ronald Coase pri preberaní Nobelovej ceny za ekonómiu v roku 1991)

I. Východiská a metódy spracovania prác Adama Smitha

Práce s kľúčovým posolstvom pre dnešok: *Teória mravných citov* (1759) a v nadväznosti na ňu *Pojednanie o podstate a pôvode a bohatstve národov* (1776), skrátene *Bohatstvo národov*.

Možno z nich vyvodíť vzájomné dopĺňanie prirodzených princípov (vyplývajúcich z ľudskej podstaty):

- ekonómie v *Bohatstve národov* (BN), teda individuálneho záujmu [SELF-INTEREST], uplatňovaného racionálnym egoizmom (neidúcim proti iným) a
- etiky v *Teórii mravných citov* (TMC), teda spolupítením, empatiou, pocitmi, vzájomnou pomocou a zainteresovanosťou na osudoch iných [SENTIMENTS],
- postavených na individuálnom rozhodovaní, osobnej zodpovednosti a odmietaní centrálného rozhodovania o osudoch iných, predpokladajúc a vyžadujúc existenciu formálno-abstraktných pravidiel.

Hlavné východiská učenia Adama Smitha:

- Newtonova mechanika: prirodzený priadok vo vesmíre, vymedzený Isaacom Newtonom,
- filozofické základy: ekvivalencia výmeny (napríklad) Aristotela, naturalizmus filozofie prirodzených práv Locka a najmä Huma a politická filozofia v duchu hesla (fyziokratov) „*Laissez faire, laissez passer!*“ („*nezasahujte, nechajte plynúť!*“),
- inšpirácie pre rozpracovanie ekonomického systému: *Esej o podstate obchodu* Cantillonova, *Politické rozpravy* Huma, *Ekonomická tabuľka* Quesnaya a napríklad *Úvahy o tvorbe a rozdeľovaní bohatstva* Turgota.

Metódy spracovania:

- syntéza: systémový prístup, zameranie na ucelený ekonomický systém s univerzálnymi platnosťami, nie primárne iba na obchod (napr. Cantillon) alebo pôdu (Quesnay), dopĺňovaný príkladmi z praxe,
- historicko-induktívna metóda: (podľa Hayeka) racionálna rekonštrukcia,
- snaha aj o analýzu ekonomického chovania ľudí,
- iné: apriórne sudy, porovnávanie a kritika (osobitne merkantilizmu).

II. Kľúčové myšlienky učenia Adama Smitha

so zameraním na *Bohatstvo národov*

Medzi kľúčové bloky myšlienok Adama Smitha patria napríklad:

1. Prirodzený (spontánny) poriadok a neviditeľná ruka (trhu)
2. Zákonitosti tvorby/pôvodu (a rozdeľovania) bohatstva
3. Pracovná teória hodnoty
4. Mimopracovné faktory a ich ceny
5. Slobodný obchod a kritika merkantilistov
6. Liberálna hospodárska politika s minimálnou vládou

1. Prirodzený (spontánny) poriadok a neviditeľná ruka (trhu)

Prirodzený poriadok, resp. *prirodzená sloboda* [NATURAL LIBERTY], podložený(á) neviditeľnou rukou [INVISIBLE HAND], vedená racionálne egoisticky:

- a) individuálnym záujmom (súlalom medzi individuálnym záujmom a záujmom spoločnosti, bez zásahov vlády a pri rešpektovaní konfliktnosti záujmov rôznych jednotlivcov, skupín navzájom)

„To, že na nás každý deň čaká večera, nezáleží od láskavosti či dobroty mäsiara, pivovarníka alebo pekára, ale od toho, že každý z nich sleduje svoj vlastný záujem.“ Nespoliehajme sa na ich ľudskosť, ale na ich sebeckosť s nehovorme im o svojich potrebách, ale o výhodách, ktoré z toho výmeny vyplynú im. Tým, že sledujú len svoj vlastný záujem, slúžia často záujmom spoločnosti účinnejšie, než keby sa o to vedome usilovali.“ (Smith, 2001, s. 16)

- vyjadruje motiváciu k (ekonomickej) činnosti, predovšetkým motív zisku, resp. úžitku

- b) schopnosťou výmeny, resp. sklonom k vymieňaniu, statkov, obchodovaniu s nimi (so schopnosťou vlastniť)¹

„Väčšinu vzájomných úsluh, ktoré potrebujeme, získavame jeden od druhého dohodou, výmenou...“ ... „obidve strany výmeny uskutočňujú výmenu, kým môžu na nej niečo získať. Za predpokladu dobrovoľnosti sa výmena neuskutoční, ak obidve strany niečo z výmeny nezískajú.“

¹ Adam Smith ich prezentuje schopnosť uvedomelej a cielenej výmeny ako typickú črtu ľudí a v *Bohatstve národov* dáva do porovnania ľudí so psami, keď uvádza, že „nikto ešte nevidel, aby nejaký pes poctivo a s rozmyslom si vymieňal s iným psom jednu kosť za inú. Nikto ešte nevidel, aby nejaké zviera naznačovalo svojimi pohybmi či zvukmi: toto je moje a to je tvoje“ (Smith, 2001, s. 15).

- vymedzuje trh ako „hru“ s pozitívnym súčtom, teda výhodný pre zúčastnené strany

c) rešpektovaním ostatných a spolupatričnosťou (TMC)

„Aj keď považujeme človeka za akokoľvek sebeckého, v jeho prirodzenosti je i to, že je zainteresovaný na osudoch iných ľudí a ich šťastie je pre neho potrebné.. „ (Smith, 2005, s. 5)

Spontánny poriadok v spoločnosti predstavuje v kontexte učenia Adama Smitha súlad morálky racionálneho egoizmu cez *neviditeľnú ruku* trhu (BN) a etiky dobročinnosti optikou *nestranného pozorovateľa* (TMC), nie ako ich protirečenie (známe ako „das Adam Smith Problem“).²

Neviditeľná ruka sa prejavuje cez proces konkurencie, ktorý je predpokladom efektívneho rozmiestňovania zdrojov. Smith v tomto kontexte predpokladá „tendenciu k rovnakej miere zisku v každom odvetví“.

„Existencia neviditeľnej ruky trhu reguluje konkurenčný boj smerom k nezamýšľaným spoločensky pozitívnym výsledkom“

Inštitucionálne predpoklady fungovania neviditeľnej ruky TRHU:

- *laissez faire* (nie absolutisticky, Smith pripúšťal výnimky),³
- dobrovoľné výmeny a vzťahy,
- vlastníctvo so zmluvnou slobodou a garanciou vlastníckych práv,
- individuálne ekonomické rozhodovanie,
- neobmedzovaná konkurencia na veľkom trhu a zamedzenie protimonopolným praktikám,
- dodržovanie abstraktne formálnych pravidiel v podobe etických noriem (etické minimum poctivosti).

To umožňuje vysielanie a prijímanie nedeformovaných signálov, potrebných pre racionálne a efektívne rozhodnutia každého jednotlivca o zdrojoch, svojom čase, peniazoch a pod.

2. Zákonitosti tvorby/pôvodu (a rozdeľovania) bohatstva národov

- zdroj bohatstva: individuálny záujem, práca a (spoločenská) deľba práce + konkurencia + akumulácia kapitálu a pôdy (ako doplnkové zdroje)
- rast bohatstva – dynamický charakter (na rozdiel od napr. statického charakteru neoklasických modelov)
- deľba práce a špecializácia: spontánne prirodzená, ktorá zvyšuje efektívnosť a produktivitu práce

² „Das Adam Smith Problem“ sa v literatúre vymedzuje ako vzájomná protirečivosť deklarovaného „egoizmu“ v BN a „altruizmu“ v TMC, napríklad Jacobom Vinerom a „teóriou obratu“ Witolda, Skarzynskeho a Hildebranda. Súhlasím s pohľadom J. Pavlíka, že ide o vykonštruovaný pseudo-problém, lebo Adam Smith nestotožňuje sentiment s altruizmom a zároveň sentiment považuje za základ pre mantinely ľudského konania, nie pre motiváciu činov (doslov v Smith, 2005, s. 390-393).

³ napríklad odvetné dovozné clá.

„Zhotovenie jedného špendlíka vyžaduje 18 samostatných úkonov (nasadenie hlavičky, leštenie..). V niektorých manufaktúrach každý úkon robí osobitný robotník, ja som videl manufaktúru, kde boli na to zamestnaní 10. Za jeden deň kooperáciou dokázali vyrobiť 48000 špendlíkov, teda na jedného 4800 špendlíkov denne. Keby však celý špendlík vyrábala jeden robotník s takými zručnosťami (bez vyučeného remesla), nedokázal by vyrobiť viac ako 20 špendlíkov na deň, možno ani jeden.“ (Smith, 2001, s. 8)

Výhoda (vyššia produktivita práce) z del'by práce vyplýva z(o):

- zväčšenia zručností (zo špecializácie) robotníka,
- úspor času z nepotrebnosti prechodu z jednej práce na inú,
- používanie strojov, vymyslených robotníkmi, výrobcami.

Del'ba práce:

- vyplýva zo sklonu vymieňovania daného ľudskou povahou, tým zvyrazňuje prirodzené rozdiely a robí ich užitočnými,
- obmedzená rozsahom / veľkosťou trhu.

3. Pracovná teória hodnoty

- základ: objektívne nákladová, vnútorne zabudovaná hodnota [INTRINSIC VALUE] práce
- rozoznával však dva významy hodnoty: úžitkovú a výmennú hodnotu („paradox hodnoty“ diamantu vs. vody, znamenajúci, že výmenná hodnota je nezávislá na celkovej užitočnosti⁴)
- dva typy ocenenia hodnoty: prirodzená (priemerná) a skutočná (trhová)
- prirodzená cena = priemerná mzda (na úrovni existenčného minima, ale aj dlhšie obdobie môže byť vyššia) + renta + zisk
- skutočná (trhová) cena – výsledkom dopytu a ponuky, ale tenduje k prirodzenej (za predpokladu dokonalých informácií a nezneužívania postavenia monopolov),⁵ teda dochádza k procesu vzájomného prispôsobovania sa

4. Mimopracovné výrobné faktory a ich ceny

- kapitál, pôda: doplnkové výrobné faktory k práci, osobitne k del'be práce
- kapitál produktívny (schopný akumulácie) a neproduktívny (práca na služby, ktoré sa spotrebujú)
- mobilita kapitálu: kapitál sa presúva za podmienkami, kde je možné dosahovať vyšší zisk (argumenty za konkurenciu a proti harmonizácii ekonomických podmienok)
- zisk: prirodzený a morálne právo kapitalistu naň, ale definoval ho ako náklad kapitálu, nie ako prebytok hodnoty nad nákladmi (David Ricardo)
- renta: prebytok ceny nad nákladmi, morálne právo vlastníkov pôdy, základy prepočtu pozemkovej renty

⁴ Tým nedocenil význam dopytu v teórii hodnoty, teda vplyv dopytu na ceny považoval za iba dočasný a krátkodobý.

⁵ Adam Smith uvádza dohody monopolných foriem organizácií „spiknutie“ sa proti spotrebiteľovi, tým aj proti záujmom spoločnosti.

- proti zákazu úroku (uvádza, že „zákon úrok nezakáže..“, či „žiadny zákon nedokáže znížiť úrok pod trhovú hodnotu“).

5. Slobodný obchod a kritika merkantilistov

- obchodníci – cieľená sofistickosť obchodníkov a výrobcov
- obhajoba spotrebiteľov (ako prirodzených hráčov, nie objektov osobitných výhod)
- obchod: „hra s pozitívnym súčtom“ + „princíp absolútnej výhody“ – sloboda obchodu
- bojovník proti obmedzeniam zahranično-obchodných výmen (avšak pripúšťal výnimky)
„Prostredníctvom taríf a dovozných kvót vlády nútia spotrebiteľov, aby dotovali obchodníkov, lebo spotrebiteľia sú nútení platiť vyššie ceny, ako by bolo nevyhnutné.“
- proti iným reguláciám a iných centrálnych zásahov, napríklad proti „podporám“ niektorých komodít (obilia a pod.).

6. Liberálna hospodárska politika s minimálnou vládou

- požiadavka *laissez faire*, znamenajúca nezasahovanie zvonka (z centra) do rozhodnutí jednotlivcov (v nadväznosti na vydefinované v bode 5.)
„Štátnik, ktorý by sa chcel pokúsiť určovať súkromníkom spôsob, akým by mali zamestnávať svoj kapitál, by ..si osoboval právomoc, ktorú nemožno zveriť nijakej rade a nijakému senátu a ktorá nebude nikdy taká nebezpečná ako v rukách človeka, ktorý verí vo svoju iluzórnu schopnosť byť jej vykonávateľom.“ „
- proti centrálnemu plánovaniu, keď napríklad uvádza, že existuje „veľká šachovnica ľudskej spoločnosti, kde každá figúrka (človek) je hlavným zdrojom svojho pohybu..“
- definoval tri úlohy panovníka, resp. vlády či inej centrálnej moci⁶
 - chrániť ľudí v spoločnosti, ktorú spravuje, pred násilím a inváziou cudzích spoločností (v dnešnom ponímaní *národná obrana*);
 - chrániť každého člena spoločnosti pred nespravodlivosťou a utlačovaním zo strany iného a povinnosť ustanoviť presné vykonávanie spravodlivosti (v dnešnom chápaní *bezpečnosť a legislatíva*);
 - zaviesť a udržiavať určité verejné inštitúcie, ktoré nemôžu byť záujmom nijakého jednotlivca alebo malej skupiny jednotlivcov, pretože výnosy nemôžu pokryť náklady jednotlivca alebo malej skupiny, aj keď sa vyplatia spoločnosti ako celku.

⁶ Adam Smith definoval tri úlohy vlády. Druhá úloha vlády je však de facto zabezpečovaná dvoma funkciami v praxi: legislatívou (vrátane súdov) a bezpečnosťou (pozri Smith, 2001, s. 630 – 641).

III. Význam Adama Smitha pre dnešok

Adam Smith rozpracoval:

- komplexný pohľad na harmonické (nie bezkonfliktné) fungovanie spoločnosti na báze spontánneho poriadku, odvodeného od individuálneho rozhodovania sa
(NEWTON. PORIADOK v PRÍRODE – SYMPATIE a CNOSTI v ETIKE – INVIDUÁLNY ZÁUJEM v EKONÓMII),
- podstatu ekonomických javov: zdroj (tvorbu), rozdeľovanie a príčiny bohatstva jednotlivcov, rodín, a tým aj komunít a národov a fungovanie zložitých vzťahov ľudí na základe dobrovoľných ekonomických rozhodovaní jednotlivcov, predovšetkým smerovaných k výmenám medzi nimi a
- výmenné procesy [*ekvivalencia výmeny*] nereduktívnym spôsobom komplexne a v ucelenom a logickom usporiadanom systéme prístupne verejnosti (na príkladoch).

Vybrané odkazy pre dnešok (nielen) v podmienkach Slovenska:

- rešpektovanie (základ pochopenia) prirodzenosti trhu a kapitalizmu, na báze voľnej konkurencie a výhodných výmen zúčastnených aktérov: „hra s pozitívnym súčtom“ – nie zisk niekoho na úkor iného,
- dôležitosť výberu a konkurencie (vr. daňovej konkurencie),
- kreativita procesu trhu (podmienka: súkromné vlastníctvo),
- odpovede, ako konkurencia maximalizuje produktivitu a prosperitu zabezpečením efektívneho alokovania kapitálu a práce v ekonomike,
- odpoveď, ako sa stávajú niektorí jednotlivci a národy bohatší ako iní,
- rešpektovanie prirodzených rozdielov (ako aj dôsledok deľby práce) a ako nutnosť pre konkurenciu a trh,
- pochopenie, čo je základ ekonomických činností (nie zvyšovanie blahobytu), motivácií a snahy uspieť, dosahovania ziskov, podnikania, inovatívosti, tým dynamiky rastu, tvorby zdrojov a blahobytu v spoločnosti,
- presadzovanie minimálnej („údržbárskej“) vlády a slobodného obchodu a trhu,
- systémový a logicky usporiadaný pohľad a schopnosť vidieť aj v praktickej rovine,
- ponechať priestor pre racionálny egoizmus a individuálny záujem v procese výmen a neviditeľnú ruku trhu - idea harmónie individuálneho záujmu a celospoločenského záujmu,
- súlad TRHU a ETIKY, teda brať na zreteľ „nestranného pozorovateľa“ v cnostiach (robiť dobro, pokiaľ to neohrozuje náš individuálny záujem),
„Nestranný pozorovateľ sa nemôže stotožniť s tým, keď sa niekomu niečo berie, čo je pre neho užitočné, len preto, že to môže byť rovnako alebo viac užitočné nám“
- tým dôvodí proti zasahovaniu do vlastníctva, vrátane vyvlastňovania.

Východisková literatúra

Smith, Adam: *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*. Liberální institut. Praha. 2001; preklad originálu, publikovaného v roku 1776

Smith, Adam: *Teorie mravních citů*. Liberální institut. Praha, 2005, preklad originálu z roku 1759

Doplňujúca literatúra

Forsyth, Michael: *Adam Smith's Relevance for Today*. Speech at the Adam Smith Institute dinner to commemorate the bicentenary of the death of Adam Smith, July 17th 1990. <http://www.adamsmith.org/>

Holman, Robert: *Dějiny ekonomického myšlení*, Nakladatelství C.H. Beck. Praha. 2005.

Otteson, James: *Adama Smith – Moral Philosopher*. <http://www.fee.org>.

Rosten, Leo: *A Modest Man Named Smith*. <http://www.adamsmith.org/>

Yardeni, Edward – Moss, David: *The Triumph of Adam Smith*. <http://www.adamsmith.org/>.